

Praksis

Detaljoppgaver til heftet:

Når lesing blir vanskelig

Vigdis Refsahl
Bredtvet kompetansesenter

Referanser er Jørgen Frost:
Prinsipper for god begynneropplæring i lesing
se pensumlisten

Dette heftet er en oppfølging av, og brukes sammen med, teoriheftet: Når lesing blir vanskelig, og bygger på Jørgen Frost.

Det inneholder skisser og strukturer for detaljoppgaver for elever som leser ”logografisk”, ”kompensatorisk” eller ”langsomt og sikkert”.

Dette kan dreie seg om en ordinær leseutvikling og tidlig innsats på et forebyggende nivå, eller mer reparerende tiltak for elever som har stagnert eller utviklet feilaktige eller uheldige strategier. I det siste tilfelle vil det også være snakk om å avlære uheldige strategier som har ført til stagnasjon i leseutviklingen.

Oppgavene skal lages av læreren, ut fra en valgt tekst, og arbeides med innenfor rammen av Helhetslesing eller i annen leseundervisning. Prinsippene for språklige forutsetninger og god leseutvikling gjelder uansett rammer, og det vil alltid være snakk om å *etablere, automatisere og integrere* gode strategier. Målet er å utvikle selvforsterkende strategier, som fører elevene videre i sin leseutvikling.

Det er i praksis heller ikke noe skarpt skille mellom de ulike ”fasene” i leseutviklingen eller ”avsporingstypene”, men like mye *mellomfaser* og ”på veien” arbeid. Det kan derfor være naturlig å lage arbeidsprogram som bruker oppgaver på tvers av disse tre oppgave- eller lesekursnivene. Eksemplet nedenfor viser det.

Skjemaet på side 4 kan brukes ved planlegging av arbeidsprogram og opplegg i praksis: *hva og hvorfor?*

Eks. på arbeidsprogram

A. Les igjennom teksten sammen med lærer

Lærer leser først – følg med – snakk om innholdet
Les selv – lærer markerer ord som er litt vanskelige
Snakk om målene for arbeidet – hva er viktig?

B. Arbeid med ord i teksten

- 1 Silhuett-diktat - 4 ord – *eget ark*
- 2 Finn vokaler og del ord i stavelser - *eget ark*
- 3 Finn ord i teksten og skriv inn dem inn gitter – *eget ark*
- 4 Puslehistorie – *eget ark*
- 5 Finn ord i ord - *eget ark*

C Les teksten alene – la lærer minne deg på hvordan du skal lese ord som er vanskelige

Øv: les teksten flere ganger - til du leser helt flytende – bruk pekelesing noen ganger for å sjekke at du ikke gjetter

LOGG: Tenk igjennom og snakk med lærer om hva som fungerte bra denne timen - hva fikk du til?

Hjemme: La foreldrene høre at du leser flytende og sikkert.
Les i en bok du liker - 30 minutter

Fase	Innhold og oppgaver	Fokus
A Samtale Lese med hjelp		
B Oppgaver	1. 2. 3. 4.	
C Repetert lesing Logg		

Fig. 22, Vigdis Refsahl, etter ide fra Jørgen Frost

Logografisk leser

Før-alfabetisk leser som kun bruker visuelle holdepunkter, kombinert med informasjon fra den sammenhengen ord står i eller lesing foregår i.

Fonologisk bevissthet - dele opp ord i enkelte fonemer artikulatorisk og lydmessig.
- finne, telle og bytte ut enkelte fonemer i ord

Funksjonell bokstavforståelse - skrive enkle lydrette ord

Formell bokstav-lydkunnskap - gjenkjenne og si bokstavenes lyder lyd-bokstavediktat

Fonologisk avkoding:

1. Starte på første bokstav
2. peke langs bokstavene og si lydene
3. trekke lydene sammen til en "lydpakke"
4. tenke etter om lydene danner et ord
5. tenke etter om ordets mening passer inn i sammenhengen – uttale det naturlig

Å etablere fonologisk avkoding

Fonologisk analyse

Språkleker – finne ord som rimer, forstå rimdelen, finne første lyden i ord, finne siste lyden i ord, telle antall lyder, ta bort enkeltlyder og høre hva som blir igjen.

Speil - visuell støtte for korrekt artikulasjon

PAS- visuelle symboler for ordenes uttale og ordanalyse

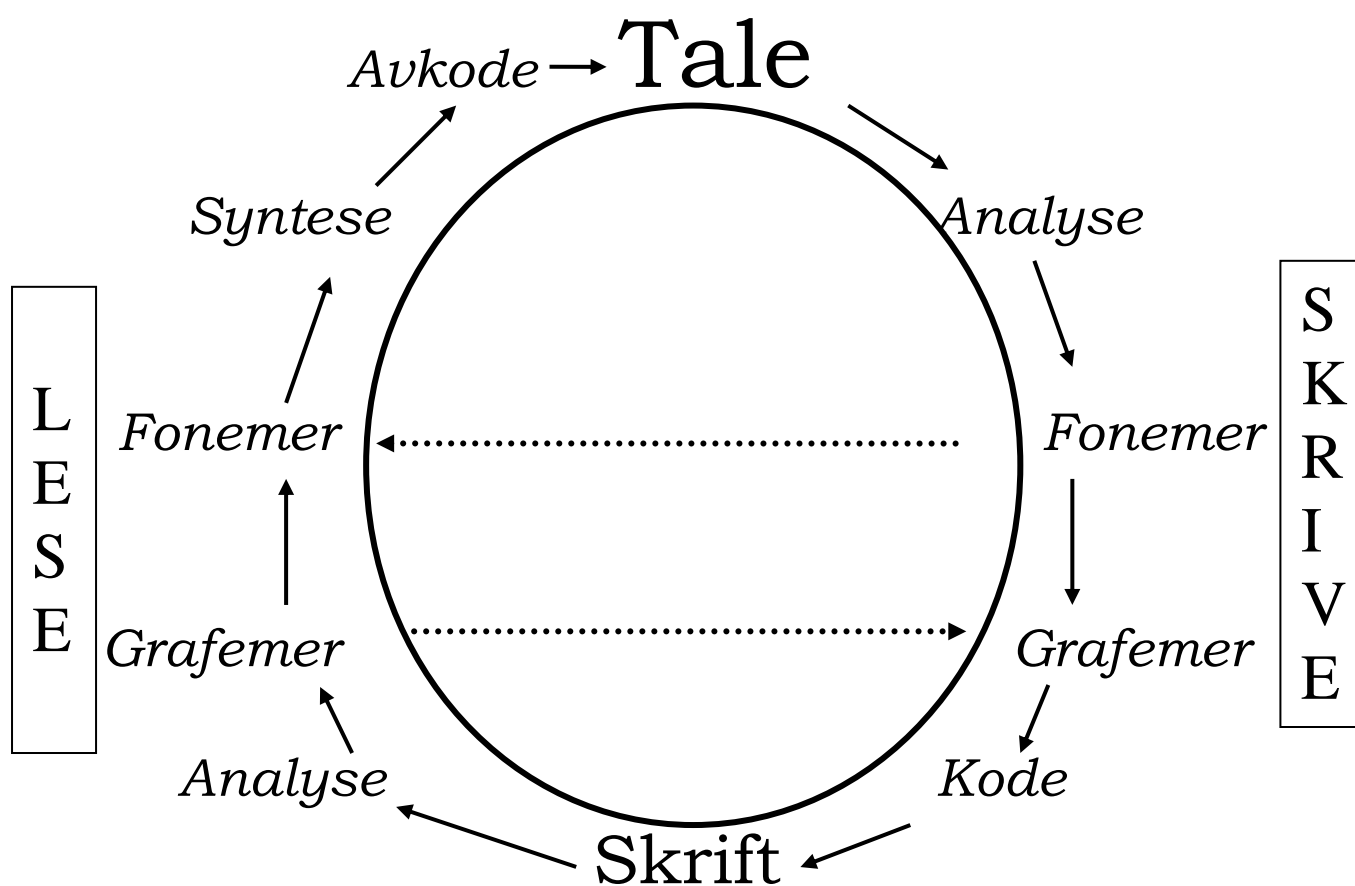
(Torhild Kausrud ved: www.statped.no/bredtvett)

Visuell og taktil støtte- klosser, ruter, farger som støtter opp ved oppdeling av ord til fonemer

Fri skriving - ord og bokstaver som visuelle former

- bokstaver i rekke
- gradvis mer fonemorientert produksjon av ord

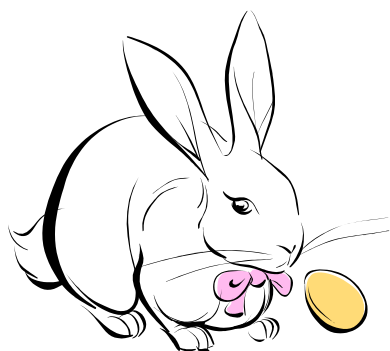
Den lesemetodiske sirkel

Jørgen Frost,99

Ordanalyse

Arbeid med ordenes lydstruktur samtidig som ordnes meningsinnhold fungerer som kontroll

Bilde

Lydanalyse

--	--	--	--	--

Bokstaver K A N I N

Jørgen Frost 1999 etter Elkonin

Ref. Frost,03

Lage ord

Bokstavkort

1. Legg kortene i en bunke
2. Trekk et kort
3. Finn et ord som begynner på den lyden
4. Se på bilder hvis det er vanskelig

Lytte, si og skrive

5. Lytt til et ord læreren sier
6. Si ordet tydelig
7. Finn og legg bokstavene til ordet
8. Skriv ordet

Ref. Frost, 03

Lydstaving

Bildekort

Bokstaver

Sorter kortene

- a) Felles framlyd
- b) Felles utlyd
- c) Felles vokal
- d) Felles rimdel

1. Velg en kategori
2. Legg bokstavene til det første bildet
3. Ta vekk bokstavene
4. Legg bokstavene til det neste bildet
5. Finn ut hvilke bokstaver som kan ligge til neste bilde

Ref. Frost 03

Bokstavlyd- diktat: dato: dato:

A		
B		
C		
D		
E		
F		
G		
H		
I		
J		
K		
L		
M		
N		
O		
P		
Q		
R		
S		
T		
U		
V/W		
X og Z		
Æ		
Ø		
Å		

Vokaler

a e i o u y æ ø å

Diftonger

ei øy ai au

Finn ord med diftonger i teksten og skriv dem inn:

ei	øy	ai	au

Lytt, si og skriv inn i riktig rute

Uten stemme

med stemme

t	d
k	g
p	b

Brikkestaving

1. Skriv stavelser til et ord på lapper
2. Lydèr og les èn og èn stavelse for eleven

Fonologisk analyse

3. Snu første stavelse og be eleven finne lydene bak
4. Sett en prikk for hver lyd
5. Snu de neste stavelsene og gjør det samme
6. Be eleven om å ”lese” ordet - med lappene *opp ned*
7. Be eleven om å skrive det

Fonologisk avkoding

8. Snu lappene tilbake
9. Be eleven om å ”pekelese” ordet
10. Finn ordet i teksten og be eleven om å lese det der også – flere ganger med flyt

Lærer leser først:

LE

KE

BIL

Snu brikker og finne lyder:

• •

KE

BIL

• •

• •

BIL

Les hele ordet med lyder:

• •

• •

• • •

Skriv ordet

Les ordet

LE

KE

BIL

Se Frost, 03 og Godøy/Monsrud,08 for nærmere beskrivelse

Fra enkle til mer komplekse ord

KVK	sol
KVKV	kake
KKVK	klok
KKVKK	klatre
KKKVKKV	straks

Konsonantforbindelser

bj-, bl-, br-, dr-, fj-, fl-, fn-, fr-, gl-, gn-
gr-, kn-, kr-, kv-, pl-, pr-, sl-, sm-,
sn-, sp-, st-, sv-, tr-, vr-, skr-, spr-,
str-.

Kompensatorisk leser

En leser som har forstått det alfabetiske prinsipp, men som ikke mestrer det fullt ut og kompenserer sin lesing ved å gjette på deler av ord ut fra visuelle eller kontekstuelle holdepunkter –enda unøyaktig avkoding og staving.

Utvide ordkunnskap og ortografiske strategier:

- Se både helhet og detaljer samtidig (*silhuetter og gitter*)
- Lære om sammensatte grafemer
- Lære om ikke-lydrette ord
- Lage ordfamilier (*arbeidsark*)

Stavelsesstrategier:

- Gjenkjenne vokaler og diftonger
- Lære regler for å dele ord i stavelser
- Gjenkjenne og lese stavelser
- Tenke rytme og stavelser ved staving

Automatisere lesing:

- Knytteneveregelen og 90 % mestring av tekster
- Lese mye på nivå
- Både høyt-og stillelesing

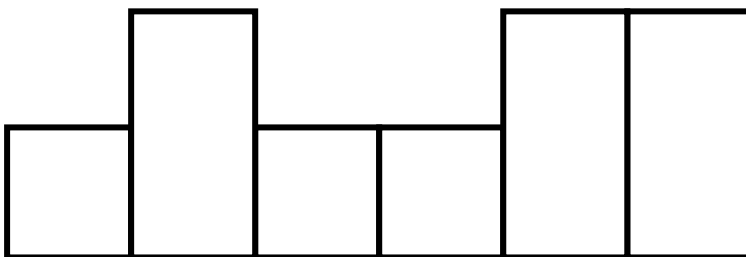
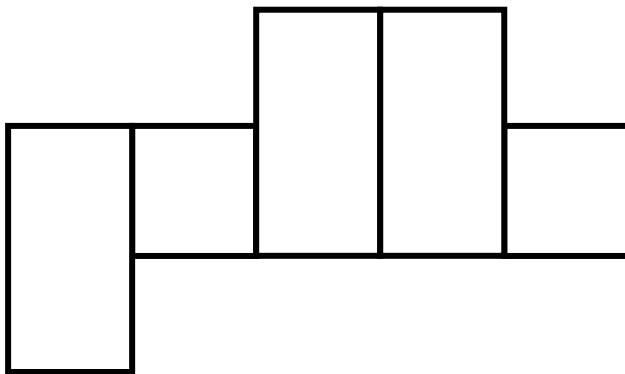
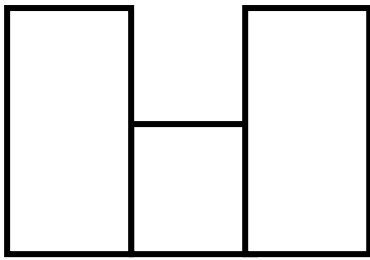
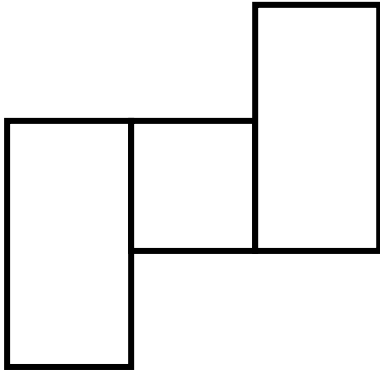
Silhuetter

Lydanalyse og ordets helhet

1. Tegn silhuetter av flere ord fra teksten.
2. Velg lydrette ord på nivå 1, med passe lengde og kompleksitet tilpasset hver enkelt person.
3. Vis elevene 4 silhuetter samtidig.
4. Les ett ord om gangen.
5. Be eleven å gjenta ordet, finne riktig silhuett og skrive det inn.

Fyll gjerne inn en eller flere lyder på forhånd. Sørg for at elevene bruker små trykte bokstaver eller løkkeskrift. Dersom eleven bruker blokkskrift eller data – bruk ruter. Eksempel side 10.

1. Se på silhuettene
2. Lytt til ordet og velg riktig silhuett
3. Skriv det inn

Gitter

Finn ord i teksten med 1 stavelse

Skriv dem inn i gitteret

K	K	K	V	K	K	K

Vigdis Refsahl etter Frost,03

Sammensatte grafemer:

- ng, - gn *(sang, sagn)*

- nk, - rt, - rn *(benk, ert, Arne)*

- sj-lyden som : skj-, sj-, sk-, -rs, sl-
(skje, sjelden, skinne, barske, slenge)

- kj-lyden som : kj-, k-, tj-.

(kjeller, kirke, tjern)

Lytt eller finn ord, skriv dem inn

Sammensatte lyder:

-ng	-gn
-nk	-rn
-rt	

Lytt eller finn ord, skriv dem inn

Sj-lyden med 5 skrivemåter :

skj-	sje-
sk-	-rs
sl-	

Lytt eller finn ord, skriv dem inn

Kj-lyden med 3 skrivemåter:

kj-	k-
tj-	

Arbeidsark

Lydrette ord	Ikke-lydrette ord	Hva er ikke-lydrett?
<i>var</i>	<i>hva</i>	<i>stum h</i>
<i>låvedør</i>	<i>å love</i>	<i>å – lyd som o</i>
<i>gått</i>	<i>godt</i>	<i>å-lyd og stum d</i>

Vigdis Refsahl, etter Otto Sørensen om staveutvikling og arbeidsskjema, Danmark

”Ordfamilier”

Ord med likheter	Finnes det en regel for disse ordene?

Vigdis Refsahl, etter ide fra Sørensen og Frost, 03

Ikke-lydrette skrivemåter

1. Finn eksempler på ulike skrivemåter

O-lyd skrives med U

Æ-lyd skrives med E

Å-lyd skrives med O

J – lyd skrives med GJ- og Hj-

K-lyd skrives med Q , X og C

S-lyd skrives med C og Z

V-lyd skrives med HV, F og W

Ord med stumme bokstaver H, Dog G

*Morfemord – har
en opprinnelse*

Regelord

*Ord som må
huskes*

2. Grupper ord med felles ortografi og finn aktuell staverregel – bruk norsk bok.

3. Gjennomfør ”hentediktat”

4. Gjennomfør diktat med silhuetter

5. Gjennomfør vanlig diktat

Vigdis Refsahl, etter ide fra Frost,99 Og 03

Stavelseslesing

Regler for å dele ord i stavelser?

Reglene er laget for å gi elever anledning til å gå systematisk fram når de skal lære om hvordan ord kan deles i stavelser. Da slipper man, som en start, å lure på hvordan man skal dele opp ordet. Det finnes ingen "sanne" regler om hvordan det skal gjøres, og noen ganger kan reglene gi en "rar" inndeling av ordet. Det kan for eksempel skje når et sammensatt grafem deles opp midt inni – eks. *po-sis-jon*, isteden for *pos – i –sjon*, som ville vært mer naturlig. Dette er imidlertid en bra ting at det blir slik, for når ord deles rart opp, må man studere dette nærmere, og etterpå endre oppdelingen, slik at det stemmer bedre med den naturlige uttalen. På veien har da personen oppdaget og blitt mer bevisst ordstrukturer og sammensatte grafemer, slik som sj-lyden i det ordet.

Det er snakk om prosesser der man oppdager og lærer mer om ordene. Det er ikke produktet med et visst antall korrekt delte ord som teller, men prosesser og det man lærer underveis. Dersom ordene skal deles riktig opp med en gang, mister man noe underveis, og læringen blir mer basert på hukommelse enn oppdagelser. Hukommelsen om ord blir også bedre, når alle detaljene i det er bearbeidet først. Derfor er det fint å ha et sett regler som setter elevene i gang – så kommer lærerens veiledningen i eller medelevers spørsmål inn etter hvert (/Jmf. teoridel, s.....).

Sammensatte ord kan gi komplekse bokstavgrupper i delingen, noe som gir en fin anledning til samtidig å lære å dele opp sammensatte ord, og etterpå dele hvert av dem opp i stavelser. Hvordan man introduserer og anvender "reglene" må tilpasses elevenes alder og lesetekniske behov.

Stavelsesdeling av ord

1. Hver stavelse har en vokal eller diftong
2. Når det mellom to vokaler finnes en konsonant, skal denne stå sammen med den bakerste vokalen:

le-ke sta-ti-vet **sta-tiv-et**

3. Når det er to konsonanter mellom to vokaler, deles de opp slik at vokalene "får hver sin konsonant" – ingen krangel:

flet-te len-ge **leng-e**

4. Når det er flere enn to konsonanter mellom to vokaler, deles de slik at kun en konsonant står sammen med den første vokalen. Dette gjelder ofte komplekse ord og de må ofte bearbeides straks:

bes-kri-ve **be-skri-ve**

5. Sammensatte ord må heller deles etter mening, og da må man se bort fra reglene:

le-kes-ta-ti-vet **le-ke-sta-tiv-et**

Framgangsmåte

1. Strek under 1. og 2. vokal med rød penn og del opp mellom dem.
2. Strek under 3. vokal, del opp mellom 2. og 3. Vokal – fortsett slik.
3. Pek nøyaktig på hver stavelse mens du leser – se på vokalene.
4. Snu arket, si, klapp og skriv ordet.
5. Les ordene i teksten.

LE – KE

LET – TE

LEN – GE

BES – KRI-VE

OP-PO-SIS-JON

Orddiktat

Ordet	Del det opp i stavelser

Gitter

Finn ord i teksten med .. stavelser og ...bokstaver

Se om ordene kan skrives inn et sted i gitteret

	K	V	K	K	K	V	K	K	V	K	V
1.											
2.											
3.											
4.											
5.											
6.											
7.											

Vigdis Refsahl, (etter Frost,03)

Puslehistorier

Pus- -le- -his- -to- -ri- -er
er mor- -som- -me å gjø- -re

1. Ha teksten skrevet vanlig på et ark.
2. Klipp opp stavelsene i den delte varianten av teksten, og spre dem utover
3. Sorter stavelsene i 4 kolonner:

<i>Først</i>	<i>Midt i</i>	<i>enkeltord</i>	<i>slutten</i>
mor-	-to-	er	-me
Pus-	-his-	å	-er
gjø-	-le-		-re
	-som-		
	-ri-		

4. Les en del av den opprinnelige teksten, snu teksten og husk den delen du leste, inni deg.
5. Legg sammen den delen du husker
6. Les mer, legg resten av teksten og les den til slutt – pass på at alle stavelsene er med

Frost, 03

Hentediktat

Hentediktaten kan brukes på et tilpasset nivå og i forhold aktuelle læringsmål. Veiled elevene i å bruke deres kunnskap om ordene når de skal huske og skrive dem.

1. Legg teksten og skrivepapir to steder i rommet – med passe avstand mellom.
2. Gå til teksten og les en del av teksten.
Legg merke til ordenes skrivemåter.
Tenk etter hvor mange ord du kan huske.
3. Gå tilbake og skriv det du husker.
4. Hent flere deler av teksten.
5. Kontroller til slutt – og rett opp mulige feil.
6. Tenk igjennom hva du lærte om ordene.

Vigdis Refsahl, etter Frost 99 Og 03, Godøy og Monsrud 08

Langsom og sikker leser

En leser som har utviklet sikre fonologiske strategier ved både avkoding og staving, men som enda leser for langsomt til å få fullt utbytte av lesingen.

Morfologiske-ortografiske strategier

Gjenkjenner og forstår:

- sammensatte ord
- forstavelser og grunnstammer i ord
- ordenes endelser og bøyingsformer
- Staver ord ut fra det morfologiske prinsipp

Syntaktiske strategier

- Har setningsoverblikk (Hovedsetning og bisetninger)
- Registrerer tegnsettinger
- Gjenkjenner ulike ordklasser i en setning
- Gjenkjenner ulike setningsledd
- Forstår tekstbånd og avsnitt
- Leser setninger med godt tonefall

Sammensatte ord

Hovedmeningen er bakerst, delene foran klassifiserer.

Brannbil = en bil som brukes når det brenner

Bilbrann = det brenner i en bil

Oppgaver:

1. Del opp sammensatte ord fra teksten.
Forklar ordene – gjerne i skjema på neste side
2. Sett sammen ulike deler til nye ord.

Lærer velger ut mulige ord fra teksten,
som kan settes sammen i ulike kombinasjoner
3. Bytt om på delene i sammensatte ord fra teksten,
forklar hva det gjør med betydningen.
4. Lag ordlister fra teksten, del ordene opp som
stavelser eller meningsdeler – det som passer best.

Ordet	Del opp ordet og forklar

Funksjonell grammatikk

Vedr. grammatikkopplæring er det viktig å tenke funksjonelt; *hva trenger eleven å vite om grammatikk for å forstå denne setningen eller dette avsnittet?* Det som trengs er at den som leser en tekst registrere den informasjon som ligger i grammatiske detaljer, i et ord, en setning eller i et avsnitt.

Leseflyt beskrevet som en integrering av automatisert avkoding og forståelse. Dette krever også at leseren raskt registrerer grammatisk informasjon inni og mellom ordene, slik at det skapes et overblikk over større meningssammenhenger. Det er hørbart ved høytlesing

Personer som er vokst opp i Norge og har norsk som morsmål har en intuitiv forståelse av hva ord og setninger betyr, også når ordene er bøyd og setningene blir komplekse. Når man skal *avkode detaljer i skrift*, slik som endelser og bøyingsformer, småord inni setninger, ordenes spesielle rekkefølge m.m., krever det helst en noe mer *eksplisitt grammatikkunnskap*.

Det er ikke et uvanlig problem med elever som "slurver" med endelser og nøyaktig lesing av setninger, lav bevissthet om slik detaljer gjør at de blir "oversett" i lesingen. Når det gjelder minoritetsspråklige personer er dette spesielt viktig, fordi de ofte heller ikke har denne intuitive forståelsen av grammatikken. De bruker gjerne morsmålets grammatikk som referanse.

Her er foreslått noen *arbeidsmåter* som øker bevissthet om de ulike detaljene innenfor en setning, samt noe informasjon om *ordklasser* (hvilken funksjon ordene har og hvordan noen av ordene kan bøyes), *setningsledd* (ord eller ordgrupper som består en informasjonsdel inni en større setning) og ulike *setningsformer*.

Forstavelser

Forstavelser gir hovedordet nye mening eller ny verdi

Ordet	Del opp og forklar
<i>Uenig</i>	<u>U</u> - <u>enig</u> <i>enig betyr at de mener det samme</i> <i>U= De mener <u>ikke</u> det samme</i>
	<hr style="width: 10%; margin-left: 0;"/> <hr style="width: 10%; margin-left: 15%;"/>
	<hr style="width: 10%; margin-left: 0;"/> <hr style="width: 10%; margin-left: 15%;"/>
	<hr style="width: 10%; margin-left: 0;"/> <hr style="width: 10%; margin-left: 15%;"/>

Endelser og bøyningsformer

Substantiv – entall eller flertall?

- bestemt eller ubestemt?

Verb – tid: før, nå eller framtid

Adjektiv og adverb – gradbøyes som
komparativ og superlativ

Mer utfyllende informasjon om ordklasser i
grammatikk pensum -aktuelt for hvert årstrinn

Substantiv

Entall		Flertall	
Ubestemt	bestemt	Ubestemt	bestemt
En hytteferie	hytteferien	hytteferier	hytteferiene
En feriehytte	feriehytta	feriehytter	feriehyttene

Setningsstrukturer

1. Forklar setningenes mening for hverandre

Stopp opp og undersøk setninger grundig

Tenk på og forklar til andre hva setningen ”sier”

Forklar setninger på flere enn en måte

2. Setningspuslespill

1. Klipp opp en setning i ordlapper.
2. Forklar hva setningen betyr
3. Bytt om på ordene uten at den forandrer mening
4. Bruk alle ordene hver gang!
5. Legg merke til ord som ”følger hverandre”
6. Lag også et spørsmål av ordene
7. Bruk lengre setninger etter hvert

Setningspuslespill

Per og Kari liker å gå tur i den store skogen

i den store skogen liker Per og Kari å gå tur

i den store skogen liker Per og Kari å gå tur

å gå tur i den store skogen liker Per og Kari

Per og Kari liker å gå tur i den store skogen

liker Per og Kari å gå tur i den store skogen ?

Vigdis Refsahl, etter Frost,03

Tekstbånd

Dette er ord som lenger sammenhenger mellom setninger innenfor et avsnitt, og har derfor stor betydning for lesesikkerhet og forståelse. Stopp opp og sjekk forståelsen av disse når det merkes at lesingen ikke gir god flyt.

Konjunksjoner : *men, hvis, så, dessuten*

Referanser : *han, hun, de, den, det*

Erstatninger: *et kort ord som erstatter et langt*

Ellipse: *ett ord som er brukt istedenfor en hel setning*

Lukeoppgaver

Lukeoppgaver kan lages på alle språklige nivåer. Man fjerner de delene i språket man ønsker at elevene skal være mest mulig oppmerksomme på. Det kan det være lyder eller stavelser, ikke-lydrette elementer i ord, forstavelser, endelser, eller det kan være ord i setninger.

Ikke fjern mer enn at ordet eller setningen gir nok holdepunkter til å vite hva som er borte fra den. Noen eksempler nedenfor – bruk fagord og fagtekster.

Brødet var har_t å tygge.

Brød__ var hardt å tygge

Det gamle brødet var _____ å tygge

Det gamle brødet var hardt _ tygge

Far knakk ei tann da han tyg__ det harde brødet.

Far ville kaste det har__ brødet.

Far ville kas__ det harde brødet

Osv.

